

Floden og svømmeren
eller
Hvad psykologi egentlig drejer sig om?¹

Niels Engelsted

Da jeg opdagede, at jeg havde fået i opdrag at tale om *virksomhedsteori og eksistentialisme*, tænkte jeg, at det nok var en slags straf, fordi jeg ved sidste års konference gjorde mig til talsmand for en vis pluralisme.

Men Jens Mammen har på vegne af arrangørerne orienteret mig om, at de bare havde tænkt sig noget bredt og passende letbenet til fredag aften inden weekendens seriøse indslag.

Som bidrag til den almindelige underholdning kaster jeg mig derfor ud på de 70.000 favne. Og håber at elastikken rækker.

Temaet virksomhedsteori og eksistentialisme antyder naturligvis en mulig sammenhæng. Hvilken sammenhæng kan det være?

Jens gav mig det tip, at der jo er Dmitri Leontjev, der i år har besøgt både Århus og København. Og det er rigtigt. Dmitris tematisering af personlig mening bevæger sig klart i eksistentialistisk retning.

Der er imidlertid en grund til, at jeg nødigt ser, at vi lægger os i halen på Dmitri, der på det seneste er blevet *meget* fordomsfri. Jeg forudser nemlig, at jeg så til næste års fredagsunderholdning vil blive bedt om at tale om virksomhedsteori og *Jung*.

Tippet om Dmitri fik mig imidlertid til at tænke på Vygotsky.

Vygotskys første værk er en afhandling om Hamlet, der faktisk fortolker Shakespeares drama klart eksistentialistisk (Yaroshevsky, 1989). Vygotsky opfatter

¹ Da dette indlæg i form og indhold er opbygget som en mundtlig indledning til den 3. danske konference om virksomhedsteori, har vi valgt at bevare dets præg af foredragsmanuskript, bl.a. for at bevare og give læseren en fornemmelse af den stemning, som indlægget bibragte konferencen (red.).

således Hamlet som en endnu undefineret skikkelse, der står uden for eller over for verden i det Karl Jaspers har kaldt en eksistentiel borderline situation.

Afhandlingens eksistentielle karakter fremgår også af, at den - som Vygotskys dagbøger afslører - er en slags selvportræt. Som ung intellektuel, der står over for det svære valg af sit liv, ser Vygotsky sig selv som Hamlet. Og vi tænker på Kierkegaard.

Også fordi afhandlingen rummer de pessimistiske og mystisk-religiøse strøg, der har været et varemærke for den eksistentiale filosofi, der som bekendt er et produkt af den intellektuelle ungdoms fremmedgørelse og fortvivlelse under 1. verdenskrig.

Vygotskys afhandling er da også skrevet under 1. verdenskrig, nemlig i to versioner i henholdsvis 1915 og 1916.

Vygotsky var her kun 19 år, altså endnu teenager. Man kan derfor berettiget spørge, om Hamlet overhovedet har noget at gøre med virksomhedsteori?

Virksomhedsteorien er jo netop resultatet af det livsprojekt, som Vygotsky siden valgte. Og valgte i lyset af de revolutionære forandringer i 1917. Nemlig udviklingen af en psykologi baseret på marxismen og på en Pavlov-inspireret objektiv psykologi. Hvilket jo næppe umiddelbart kan siges, at have meget med eksistentiale at gøre.

Alligevel er Hamlet-arbejdet slet ikke irrelevant. Det første betydningsfulde arbejde former tænker-personligheden og har vedvarende indflydelse. Det er således næppe noget tilfælde, at Hamlet-arbejdet indgår i Vygotskys disputats om kunst.

Faktisk fortolkes Vygotskys teoretiske indsats idag som et forsøg på at realisere intuitionen i Hamlet på et videnskabeligt psykologisk grundlag. Et forsøg, der desværre forblev urealiseret på grund af hans tidlige død.

Jeg tænker her f.eks. på A.A. Leontjevs vurdering i hans nylige artikel, *Ecce Homo* fra tidsskriftet *Activity Theory*. Her citeres Vygotsky fra et af hans sidste værker. "Psykologi kan aldrig forklares ud fra forestillingen om processer, men alene ud fra forestillingen om drama." (Leontjev, 1992).

A.A. eller Aleksei Alekseievitch Leontjev er søn af Aleksei Nikolaievitch Leontjev og far til Dmitri Alekseievitch Leontjev, hans konklusion bør derfor

ikke uden videre ignoreres. Konklusionen lyder: "Vygotsky og Leontjev havde hver især til hensigt at udvikle et nyt begrebsmæssigt system, og hver især mislykkedes." (ibid.)

Det er ihvertfald rart at få på det rene, inden vi starter på vores konference.

Selv om det altså *er* muligt, har jeg imidlertid ikke tænkt mig at gribe spørgsmålet exegetisk an. For det første kræver det alt for stort scholarship. For det andet er det ikke det mest interessante.

Efter min opfattelse er hverken virksomhedsteori eller eksistentialisme interessante i sig selv. Det interessante er de forhold i verden, som de måtte pege på.

Det vil være min påstand her, at de faktisk fra hver sin side peger på noget fælles i verden, og at dette noget udgør selve kernen i psykologien.

Det vil også være min påstand, at denne udpegning er særligt tydelig i dansk virksomhedsteori.

Lad os begynde med Vygotskys modstilling af proces og drama, for ikke at have spildt tiden.

I sidste ende henviser den naturligvis til den fundamentale modstilling, som Wilhelm Dilthey har formuleret i forskellen mellem Naturwissenschaft, der forklarer, og Geisteswissenschaft, der forstår. Processer er jo noget, man kan forklare, mens drama er noget, man må forstå.

I sit store metodologiske værk om psykologiens almene krise fra 1927 identificerer Vygotsky uforeneligheden af den forklarende naturvidenskab og den forstående åndsvidenskab som den grundlæggende kilde til psykologiens åbenlyse mangel på sammenhæng (Vygotsky, 1985). Psykologien spænder nemlig ifølge sit væsen over begge domæner, og kan de ikke bringes sammen, kan psykologien ikke hænge sammen.

Det vil sige: Kun hvis psykologien teoretisk kan forene de naturvidenskabelige og de åndsvidenskabelige realiteter, kan den udvikle sig til en ægte videnskab.

En sådan forening er ikke lykkedes indtil nu. Situationen på vore institutter er en nærliggende demonstration. Lad os tage instituttet i Århus. Her bor Steinar Kvale og Helmuth Nyborg få kontorer fra hinanden. Men der er ingen man kan spørge i

Århus, hvad Kvaless hermeneutiske og Nyborgs reduktionistiske forståelse egentlig har med hinanden at gøre.

Forholdet rækker imidlertid langt dybere end psykologiske institutter. I den skinbarlige virkelighed møder vi faktisk Nyborg og Kvale i os selv.

Alle har en alkoholisk søster eller bror, går jeg ud fra. Og i omgangen med dem vil alle genkende både en Nyborg-modus og en Kvale-modus.

Nyborg-modusen har formen, *det er også fordi*. Hvorefter der opregnes en lang række kausale faktorer, der har forårsaget den alkoholiske tilstand. Fysiologiske, psykologiske og sociale.

I denne modus optræder individet således blot som et årsagsbestemt objekt. Det kan ikke gøre for det. Altså heller ikke holdes ansvarlig.

Kvale-modusen adskiller sig fra Nyborg-modusen ved ikke at gøre individet til et totalt forårsaget objekt, men derimod til et subjekt, der har en frihedsgrad mere end i Nyborg-modusen. Det kan - i et eller andet mål - gøre for det.

Og lyt lige efter: *Gøre for*. Udtrykket er ikke en frase, men rummer en dyb erkendelse, som vi skal se.

Fordi det kan gøre for det, har individet også ansvar og kan pådrage sig skyld.

Forskellen er af overmåde praktisk og principiel betydning. Den ligger f.eks. til grund for retsvæsenet. Personer i Nyborg-modus kan f.eks. ikke gøres til genstand for straf.

Jeg vil nu påstå, at det psykiske er intimt forbundet med den ekstra frihedsgrad, der kendetegner Kvale-modus. Og som støtte for min påstand vil jeg bruge Skinners strålende argumentation (Skinner, 1953, p. 34 - 35).

Skinners argument lyder: Hvis adfærd nødvendigt følger af mentale tilstande, og hvis mentale tilstande nødvendigt følger af ydre påvirkninger, så følger adfærd nødvendigt af ydre påvirkninger.

Det betyder, at det midterste trin - den mentale tilstand - ikke tilføjer noget selvstændigt, og derfor er overflødig i forståelsen af adfærd. Følgelig bør vores videnskab være behaviorisme og ikke psykologi.

Argumentet, der kaldes *the logical connection argument*, er for mig at se overbevisende. Hvor der er en nødvendig kausal forbindelse mellem påvirkning og adfærd, levnes der ikke plads til det psykiske som andet end epifænomen.

Til gengæld kan man så formode, at hvor der er et slør i forbindelsen mellem påvirkning og adfærd, der kan det psykiske optræde som noget med selvstændig betydning.

Ja, det psykiske kan netop være sløret i forbindelsen mellem påvirkning og adfærd. Det kan være den ekstra frihedsgrad i Kvale-modusen.

Spørgsmålet er så bare, hvordan den ekstra frihedsgrad skal forstås?

Kognitiv Science - der har afløst behaviorismen og givet teoretisk psykologi en renæssance i USA - er netop en bestræbelse på at besvare dette spørgsmål.

Også Kognitiv Science er funderet på et grundlæggende argument. Det hedder *the poverty of stimulus argument*, og siger, at der typisk er mere information i det perceptuelle svar end der er i den proximale stimulus, der foranlediger dette svar. Ergo må noget være tilføjet mellem påvirkning og adfærd.

Selv om Gibson benægter det, så forekommer også dette argument mig overbevisende. Her finder vi derfor muligvis kandidaten til den ekstra frihedsgrad, vi søger efter.

Ifølge kognitiv science er det centrale kognitive processer, der indfører noget ekstra mellem påvirkning og adfærd. De centrale kognitive processer er en forarbejdning af sanseindtrykket efter forskellige regler, også kaldet *computation*, og en sammenligning med tidligere sanseindtryk, også kaldet *feed-back* og *memory*.

Tilsammen vil vi her kalde det *refleksion*. Billedligt kan vi forestille os de centrale kognitive processer som et spejlkabinet, hvor sanse-inputtet undergår en transformation gennem stadige tilbagekastninger, der også kan ændre spejlenes vinkler og dermed tilføre kabinettet et historisk aspekt.

Refleksion findes selvfølgelig. Og det spiller også en afgørende rolle i vores mentale processer.

Kognitiv science opfatter det ligefrem *som* vores mentale processer. Her kan vi altså have fundet det psykiske.

Her vil Arne Poulsen indvende, at dette er endnu et udtryk for modernismens ulyksalige forestilling om det psykiske som en reflekterende fornuft. Arven fra Descartes, der forstår det psykiske som et ego, der sidder inde bag ved og tænker. Den herostratisk berømte homunculus, som af Gilbert Ryle også er blevet kaldt spøgelseset i maskinen (Ryle, 1949).

Det er utvivlsomt rigtigt, at modernismen, som den udviklede sig fra 1600-tallet, har skabt den moderne psykologi. Men det behøver ikke at betyde, at psykologiens forståelse fra starten af var forurennet af falske forestillinger. Snarere tror jeg, at modernismens historisk bestemte tematiseringer for første gang gjorde de forhold tydelige, der er afgørende for opdagelsen af psykologi som et selvstændigt videnskabsdomæne.

At psykologien altså ikke kan komme helt uden om Descartes.

Her følger jeg således gerne Jerry Fodor, der giver os følgende kostelige beskrivelse af, hvordan man snører sine sko (Fodor, 1968).

Han siger: Der sidder en lille mand inde i vores hoved. Når vi vil snøre vores sko, går han hen i sit bibliotek og henter den bog, der anviser proceduren. Idet han følger anvisningen trækker han i forskellige håndtag, der får lemmerne til at bevæge sig på den rigtige måde. Sådan snører vi vores sko.

Homunculus-opfattelsen er blevet latterliggjort, idet den ligesom fordobler verden. Og det er selvfølgelig det, som Jerry Fodor ironisk spiller op imod med sin lille beskrivelse. Jeg mener imidlertid ligesom Fodor, at homunculusen er uomgængelig for psykologien. Ryles tilbagevisning fører f.eks. direkte tilbage til behaviorismen.

Homunculusen er efter min opfattelse præcis et billede på tidligere nævnte ekstra frihedsgrad, og fordoblingen er en måde at udtrykke på, at det psykiske opstår og eksisterer i en løs kobling mellem indtryk og adfærd.

Selv om jeg her står ved homunculusen - så er det alligevel tvivlsomt om Kognitiv Science har løst problemet om det psykiske.

Med kognitiv science repeteres den empiristiske filosofis historie, idet paradigmet løber ind i alle problemerne fra Descartes over Locke til Hume.

Kognitiv science rammes derfor også af Humes dræbende konklusion: Refleksion kan ikke i egentligste forstand tilføje noget ekstra til sansning. Refleksion er tilbagekastning af sansning, og uanset hvor elaboreret resultatet bliver, så forbliver det et sanse-resultat.

Efter min mening er det for psykologien helt afgørende at anerkende denne konklusion.

Det betyder så, at kognitive science's refleksion *ikke* er løsningen på det psykiskes gåde.

Nu hører jeg til dem, der tror på muligheden af Artificial Intelligence, forstået som kunstige mekanismer, der kan sanse og reflektere. Men selv om sansning og refleksion kan skabe intelligens, så skaber det ikke i sig selv det psykiske.

Kunstige mekanismer kan derfor næppe være psykiske. Det psykiske er fraværende i maskinen, som mening er fraværende i Searles kinesiske rum (Searle, 1980).

Altså må der være noget tredje, foruden sansning og refleksion. Noget udover, hvad Skinner og Cognitive Science har bygget deres opfattelser på.

Det er min påstand, at man i dansk virksomhedsteori netop har fået øje på dette tredje.

Jens Mammen bringer det på brillant vis på banen med sin disputats om den menneskelige sans, idet han påpeger den afgørende distinktion mellem sansekategorier og udvalgskategorier (Mammen, 1983; se også Mammen, 1986; 1989; 1993).

Sansning og refleksion kan vi her henføre til det sansekategorielle. Hvad er så det udvalgskategorielle?

Jens beskriver det som evnen til at fastholde noget, og viser at en sådan fastholdelse er forudsætningen for at erkende en objektiv verden bag de skiftende sansindtryks facade.

En sådan fastholdelse er forudsætningen for al videnskab - Jens' eksempel med Mendels ærteplanter er yderst illustrativt. Kun fordi Mendel kunne fastholde ærtestammen som den samme trods de skiftende farver, kunne han finde sine love.

Jens ser det også som det konstituerende for det menneskelige liv, begyndende med fastholdelse af redskaber. Og er her selvfølgelig forankret i en god gammel tradition, som også virksomhedsteorien er udrunden af.

(Arne får så hermed endnu et eksempel på, hvordan modernismen identificerer menneskeligt liv med videnskabelig erkendelse.)

Udover at være noget konkret praktisk er fastholdelse imidlertid også en erkendteakt. Det er imidlertid ikke de sanselige egenskaber ved tingen, som fastholdelsen fanger. Det er tingens numeriske identitet. Eller sagt med andre ord, det er den egenskab ved tingen, at den eksisterer. Dens Dasein, hvis I vil.

Det er præcis denne egenskab, som Hume ikke kunne finde belæg for i sansning og refleksion.

Jens har hermed opdaget den mulige vej til det psykiske, som har været lukket for empiristisk filosofi og kognitiv science. I betydning svarer det til opdagelsen af søvejen til Indien, og kan næppe overvurderes.

Som en vej til det psykiske, er det imidlertid efter min opfattelse nødvendigt, at se fastholdelse eller udvalg som et grundlæggende princip, der har gyldighed ud over den specifikke menneskelige form, som Jens har afdækket i disputatsen.

Det psykiske er ikke reserveret mennesket. At hævde det, er *for meget* Descartes og *for lidt* Leontjev.

Henrik Poulsens arbejde med det glemte begreb *conation* bringer, som jeg ser det, princippet et pænt stykke ned i dyreriget (Poulsen, 1986; 1991).

Conation er stræben - i handling eller i tanke - mod et objekt-mål.

Det hører altså til den akt-psykologiske forgrening af psykologien, der hidrører fra Brentanos forestilling om det psykiske som en intentionsakt, og ikke til den content-psykologiske, der ser det psykiske som kognitivt indhold, og som - måske fejlagtigt - tilskrives Wundt.

Conation besidder også et kognitivt moment, men det er indskrevet i handlingens aktive rettedhed mod objektet. At Henrik har udviklet sine teorier i sammenhæng med virksomhedsteorien er således ikke noget tilfælde.

Nu er Henrik også en slags cartesianer, og vil helst se dyrene som sansemaskiner. Han kalder det instinkt-psyken med henvisning til den instinktive funktionsmåde, som Lorenz og Tinbergen har beskrevet (Poulsen, 1993). Den er karakteriseret ved, at dyrene er styret af sanseindtryk uafhængigt af, hvad der ligger bag dem. Ja, man kan faktisk ikke sige, at der ligger noget bag dem. De befinder sig så at sige i Humes sansekategorielle non-verden.

På et tidspunkt i evolutionen, sådan cirka omkring pattedyret, ser Henrik imidlertid en ny funktionsmåde komme til syne. Den er kendetegnet ved, at objekt-målet ikke er identisk med det sensoriske input. At dyret med andre ord kan fastholde sit objekt på tværs af skiftende sensoriske fremtrædelser. Denne fastholdelse er conationen. Det bringer dyret ud ad Humes sansekategorielle stimulusverden, og over i Jens' udvalgskategorielle objektverden.

Henrik vælger pattedyret af en forskningspraktisk årsag. Hos pattedyret optræder der nemlig operationer i virksomheden, og det er derfor her empirisk konstaterbart, at et dyr kan fastholde sit objekt over skiftende sensoriske omstændigheder i stedet for at blive dikteret af disse, som det sker ved instinkter.

I mine egne overvejelser over det psykiskes væsen og oprindelse har jeg forfulgt Jens' og Henriks logik endnu længere ned. Ja, helt ned til bunden.

Jeg tror nemlig ikke, at delingen mellem det sansekategorielle og det udvalgskategorielle udgør et horisontalt snit i dyrenes udviklingshistorie. Jeg tror, at det udgør et vertikalt snit.

Dvs. at alle dyr fra amøbe til menneske har del i begge funktionsmåder. Det udvalgskategorielle princip findes altså i hele udviklingsrækken. Det antager naturligvis specifikke former svarende til de forskellige udviklingstrin. Og det er efter min opfattelse sådanne to specifikke og afgørende udviklingstrin, som Jens og Henrik har identificeret hos henholdsvis mennesket og pattedyret. Men det er ikke begyndelsen.

Når jeg søger det psykiskes begyndelse helt nede hos protozo'erne, er det ikke kun af veneration for Leontjev. Jeg har også en forskningspraktisk grund.

Som jeg læser Leontjev (1977, p. 264), bestemmer han det psykiske som en særlig relatering af sanseindtrykket. Altså en form for refleksion.

Refleksion bringer imidlertid ikke, som jeg har understreget, dyret ud af Humes sansekategorielle non-verden. Noget er altså galt med Leontjevs bestemmelse af

det psykiskes tilblivelse, hvis vi har ret i, at det psykiske hører til det udvalgs-kategorielle. Det er sikkert det, der får Henrik til at gå op til pattedyret.

Henrik har ret i, at det vi forskningspraktisk har brug for, er et naturligt forekommende klart udpegeligt skel mellem det sansekategorielle og det udvalgs-kategorielle.

Men netop det finder vi tydeligst i de simpleste dyrs kinesis. Her, og kun her, retter dyret sig aktivt mod sit objekt-mål *uafhængigt* af og derfor *forud for* de indkommende sansepåvirkninger.

Det er min opfattelse, at den aktivitet, der sætter noget som objektivt eksisterende forud for det sensoriske møde, er virksomhed. Og, at den måde, hvorpå virksomheden hermed definerer eller danner ramme for dette møde, er det psykiske (Engelsted, 1989a; 1989b).

Derfor har jeg ladet det psykiske begynde på dette tidlige trin.

Her er det temmelig ligegyldigt, hvor psyken begynder.

Bestemmelsen af det psykiske er imidlertid ikke ligegyldig. Bestemmelsen af psyke som en konativ rettedhed, eller udvalgskategoriell ramme-akt, fanger det, som Kognitiv Science ikke kan fange.

Når Kognitiv science i udviklingen af kunstige intelligensmaskiner bestandigt løber ind i det såkaldte *frame problem* (Pylyshyn, 1988), eller rammeproblem, dvs. det problem, at robotterne ikke kan kende forskel på væsentligt og uvæsentligt, så er det præcis fordi maskiner ikke har virksomhed, og derfor ikke, som ethvert dyr gør, sætter udvalgskategorielle rammer.

At have virksomhed er at have et projekt. Det projektive i projektet er det psykiske. Men projekt og projektivitet er netop, hvad robotter mangler.

Vi har nu følgende påstande:

For det første, at der foruden principperne sansning og refleksion, findes et princip om udvalg.

For det andet, at dette princip materialiserer sig som virksomhed.

Og for det tredje, at det psykiske konstituerer sig som et moment i virksomhedens udvalgskategorielle akt.

For enhver at se peger påstandene som en neonpil i retning af eksistentialismen.

Eksistentialisme er en blandet landhandel, men skræller vi det mystiske fra, er de gennemgående forestillinger disse:

Udgangspunktet er individet som subjekt og ikke som objekt.

Det er imidlertid subjekt i betydningen *agent* og ikke i den cartesiske betydning "tænkende subjekt". Akten og ikke refleksionen er det afgørende.

Cogito, ergo sum skiftes med andre ord ud med *Ago, ergo sum*. Jeg handler, derfor er jeg, som John Macmurray siger (Macmurray, 1957).

Akten er et valg. Den udtrykker derfor en frihedsgrad, som individet besidder i forhold til verden. Individet er ikke determineret af verden. Det står over for verden. Det har mulighed for at bestemme. *Det kan gøre for det*.

Individet er således heller ikke fuldstændigt definerbart udefra. Det har en frihed til at definere sig selv. Existensen går forud for essensen, som Sartre siger (Sartre, 1956, p. 290).

Individets aktive ståen over for verden, må forstås som et projekt, skriver både Sartre og Heidegger. Individet projicerer sig så at sige på verden. Gennem denne projektion konstrueres *individets verden*, der således apriorisk er bestemt af individets projekter.

Men det er den virkelige, reale verden, der er tale om, og ikke en subjektiv idealistisk verden. En udvalgskategoriell verden og ikke en sansekategoriell verden, hvis I tillader.

Berdayev udtrykker det således i bogen *The Meaning of the Creative Act*: "Perception i sit dybeste væsen kan ikke bare være en lydige genspejling af virkeligheden, en tilpasning til de forhåndenværende data; det er også en aktiv formning, der giver mening til det værende." (Berdayev, 1955, p. 123 [Min oversættelse]).

Denne forskel mellem data - det der er givet, og den aktive formning, det der er taget eller udvalgt, kommer klart til udtryk i eksistentialismens tilslutning til fænomenologien.

Heidegger og Merleau-Ponty følger således ikke Husserls data-fænomenologi, der fører til subjektiv idealisme, og til Københavnerfænomenologien. De fastholder Brentanos oprindelige akt-fænomenologi og lægger den intentionelle rettedhed mod en virkelig verden til grund for deres fænomenologier.

Men lad dette være nok. For selv om der findes mange eksistentiale retninger, tror jeg, at dette signalment er både rimeligt dækkende og fair.

Det er let at se, at det, der udtrykkes her, fra ord til andet er det samme, som det jeg beskrev som det psykiskes udvalgs-kategorielle grundlag.

Eksistentialesterne er ganske vist overtydet om, at dette udvalg er noget enestående for mennesket, hvor jeg mener, at det i princippet gælder for alle dyr.

Men de har ret så vidt, at det alene er mennesket, som reflektivt kan erkende, at det står i et eksistentielt forhold til verden, og derfor kan forfølges af angst for det at foretage udvalg og udvælge forkert.

Jeg vil nu forsøge at opsamle det sagte i det billede, der også er titlen på foredraget. Billedet, som jeg har kaldt *floden og svømmeren*, er også et forsøg på at sammenholde Nyborg-modusen og Kvale-modusen.

Floden udtrykker Nyborg-modusen, dvs. det væld af kausale bestemmelser, vi alle sammen er underkastet. Og når jeg har valgt floden som billede på kausaliteten, og ikke det klassiske billard, så skyldes det, at floden bedre illustrerer det aspekt af dynamisk tilfældighed og uforudsigeligt kaos, der kendetegner verdens virkelige kausalitet.

Floden udtrykker også den verden, der kan forklares. Herunder også alle de psykologiske faktorer og lovmæssigheder, der kan undersøges med metoder hentet fra naturvidenskaben.

Individet befinder sig i denne flod, og er underkastet alle dens påvirkninger. Individet er imidlertid ikke et stykke drivtømmer. Det har præcis en ekstra frihedsgrad. I billedet udtrykt ved, at det kan svømme.

Svømmeren udtrykker altså vores Kvale-modus. Svømmeren er ikke bare en del af floden. Svømmeren er i floden, og har i kraft af sin aktive virksomhed et mål af eksistentiel frihed.

Når I bebrejder jeres fortrukne søster eller bror, så er det jo ikke en underkendelse af floden, men en anerkendelse af, at vedkommende er - eller burde være - svømmer og ikke drivtømmer.

Svømmeren udtrykker dermed også de aspekter af verden, der ikke bare kan forklares, men må forstås. Dvs. den meningsverden, som Geisteswissenschaft har som sin genstand.

Hyper vigtigt er det nu imidlertid at erkende, hvor grænsen mellem flod og svømmer egentlig går.

Modsat hvad man måske skulle tro, går den nemlig ikke ved huden. Floden befinder sig et godt stykke inden for huden.

Fordi vi er et objekt for fysiologiske lovmæssigheder, og det er vi jo, er floden en del af os.

Fordi vi er et objekt for psykologiske lovmæssigheder, det være sig Müller-Lyer illusionen eller krise-sorg processen, er floden en del af os.

Fordi vi er et objekt for sociale lovmæssigheder, og disse bliver internaliseret, er floden en del af os.

Freuds dynamiske model er et godt eksempel. Både idet og overjeget er således en del af det, der determinerer os, og begge dele findes under huden. Jeget er så til gengæld svømmeren, der prøver at navigere flodens hvirvler.

Bemærk en passant, at denne forestilling med tre stridende personer på scenen, faktisk er det drama, som Vygotsky talte om. På trods af alle Freuds naturvidenskabelige aspirationer, er der ikke noget at sige til, at psykoanalysen udviklede sig til en hermeneutisk disciplin.

Freuds model kan i denne sammenhæng bruges til at binde en sløjfe tilbage til Henrik Poulsen.

Både Idet og Overjeget kan opfattes som motivationelle kræfter. Men jeget hos Freud er noget andet end motivation.

En sådan skelnen mellem motivation og noget andet, var netop kendetegnende for den klassiske psykologi. Wundt skelnede således mellem motiver og vilje, hvor det sidste stod over for de første, som svømmeren står over for floden.

Lewin udvaskede imidlertid skellet mellem motivation og intention, idet alt hos ham blev gjort til determinerende tendenser og quasideterminerende tendenser (Lewin, 1927, p. 401). På det seneste er motivationsforskningen imidlertid nået frem til den erkendelse, at en skelnen mellem motivation og intention er nødvendig (Hechthausen, 1991). Det er en genopdagelse af forskellen mellem floden og svømmeren.

Det er også en genopdagelse af conation. Den hørte oprindeligt til den klassiske psykologiske triade fra Kant: Kognition, Konation og Emotion. Men i mange år, har konation været skiftet ud med motivation, fordi man troede, at det var det samme. Og ganske fejlagtigt, som Henrik gør opmærksom på i sin nye bog.

Freud og motivationsforskning er blot to eksempler på billedets anvendelighed. Men hvis det, som jeg tror, fanger det helt centrale i psykologien, vil det kunne anvendes overalt.

Selv i den kritiske psykologi. Faktisk er det præcis temaet om floden og svømmeren, som den kritiske psykologi konkret har udviklet i forestillingen om handleevnen og dens begrænsning.

Der i øvrigt har meget tilfælles med den eksistentielle psykologis forestillinger om det autentiske og uautentiske liv. Og sådan kunne vi blive ved.

Min tilslutning til Homunculus-forestillingen, bliver selvfølgelig mindre latterlig i lyset af billedet. Fordi floden i en vis forstand er inden i os, er svømmeren naturligvis også inde i os. Dvs. at den ekstra frihedsgrad ikke er identisk med f.eks. individet Erik Schultz. Den er et aspekt ved Erik Schultz. Og hvis vi spurgte ham, ville han sikkert også kunne fortælle om floden, der strømmer i ham. Lad os gøre det en anden dag.

Her vil jeg hellere vise jer et *billede* af floden og svømmeren.

Billedet er fra det satiriske skrift *Corsaren*, og viser Kierkegaard i sin verden. Og Kierkegaard er selvfølgelig ingen tilfældig person i denne historie. Han er faktisk den første, der på uigendrivelig vis peger på distinktionen mellem flod og svømmer.

Hvis vi kigger på billedet, ser vi en noget tilfældig blanding af drivgods i Kierkegaards flod. Men hvis vi kigger nøjere efter, ser vi at der er tale om symboler ikke blot for spirituøse udskejelser, men også for spirituelle forhold som historie, videnskab, kunst og religion.

Billedet fik mig faktisk til at tænke på William James' definition af selvet. Den siger, at mit selv er alt det, som jeg regner til min verden. James nævner helt specifikt heste (James, 1890, p. 291), og en sådan finder vi også i billedet nederst til venstre.

Man kan således sige, at Kierkegaard her står over for sit selv. Eller måske over for sig selv. Igen et udtryk for, at floden er en del af os selv.

Man kan også sige, at Kierkegaard står over for en masse objektive betydninger. Og derfor over for det projekt at gøre dem til personlig mening. Verden er givet forud som betydning, men den skal aktivt tilegnes som personlig mening. Hvilket jo er selve kernen i Kierkegaards lære. Ligesom det også er kernen i virksomhedsteoriens personlighedspsykologi, hvor Leontjev lader os være forfattere af vores egen biografi (Leontjev, 1983).

Man kan også sige, at livsprojekterne allerede er objektivt givet. Men at de stadig kræver at blive udvalgt for at blive mine projekter.

Hvis Corsarens tegner havde kendt Erik Erikson, kunne han således have tegnet Eriksons faser i cirklen, som timetallene på et ur. Stadierne på livets vej, som Kierkegaard har skrevet om. Billedet ville så i cirkelranden have udtrykt den humanistiske psykologiske erkendelse af menneskelivets essens. Og samtidig med figuren i midten have udtrykt den eksistentielle psykologiske indsigt, at essensen stadig skal vælges. At eksistensen går forud for essensen. At vi skal blive, hvad vi i virkeligheden er. Og at dette kan mislykkes.

Billedet ville så være den scene, hvorpå menneskelivets virkelige drama udspiller sig. Hvad den menneskelige psykologi fundamentalt set drejer sig omkring.

Med dette lynperspektiv har jeg ønsket at gøre opmærksom på, at sammenfaldet mellem eksistentialisme og virksomhedsteori er mindst ligeså stort, hvad angår den menneskelige personligheds grundtemaer, som den er, hvad angår det almenpsykologiske tema, jeg har berettet om.

Men det er en historie, der ikke fortjener bare at blive jabbet. Lad mig derfor gå til mine afslutningsord.

Jeg har snakket ud fra teoretisk psykologi, men billedet udtrykker mere end noget andet det helt afgørende i anvendt psykologi.

Hvad bringer folk i kontakt med psykologen? Jo, de har problemer med at navigere floden. De er ved at drukne.

Der er nu to måder, som psykologen kan træde til på.

Hun kan gribe ind i flodens løb. Ændre dens kraft eller omforme dens hvirvler.

At udnytte kendskabet til specifikke lovmæssigheder til en sådan indgriben, er naturligvis ligeså vigtigt i psykologien, som det er i andre anvendte vidensområder lige fra fysiologi til økonomi.

Men det helt særlige for psykologien knytter sig til den anden måde. Nemlig at hjælpe svømmeren med selv at opdage, at der er forskel på flod og svømmer. Og dermed gøre personen istand til selv at gøre for. Igen - read my lips - *gøre for*.

Og det er jo faktisk det der, sker. Ikke blot i god terapi, men mange, mange andre steder, hvor psykologer virker. Det er både virksomhedsteori og eksistentialisme i praksis.

Referencer

- Berdayev, N. (1955). *The Meaning of the Creative Act*, New York.
- Engelsted, N. (1989a). What is the psyche and how did it get into the world, I: N. Engelsted, L. Hem & J. Mammen (eds.): *Essays in General Psychology*, Århus: Aarhus University Press, p. 13-48.
- Engelsted, N. (1989b). *Personlighedens almene grundlag*, 2, Århus: Aarhus University Press.
- Fodor, J. (1968). *Psychological Explanations*, New York: Random House.
- Hechthausen, H. (1991). *Motivation and Action*, Heidelberg.
- James, W. (1890). *Principles of Psychology* 1, New York: Henry Holt & Co.
- Leontjev, A.A. (1992). Ecce Homo, Methodological problems of the Activity-Theoretical approach, *Multidisciplinary Newsletter for Activity Theory*, 11/12, p. 41-45.
- Leontjev, A.N. (1977). *Problemer i det psykiskes udvikling*, 2, København: Rhodos.
- Leontjev, A. N. (1983). *Virksomhed, bevidsthed, personlighed*. København /Moskva: Sputnik/Progress.
- Lewin, K. (1927). Vorsatz, Wille und Bedürfnis, *Zeitschrift für Psychologie*, 103.
- Macmurray, J. (1957). *The Self as Agent*. London: Faber & Faber.
- Mammen, J. (1983). *Den Menneskelige Sans*, København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Mammen, J. (1986). Erkendelsen som objektrelation, *Psyke og Logos*, 7, 178-202.
- Mammen, J. (1989). The relationship between subject and object from the perspective of activity theory, I: N. Engelsted, L. Hem & J. Mammen (eds.): *Essays in General Psychology*, Aarhus: Aarhus University Press, p. 71-94.
- Mammen, J. (1993). The elements of psychology, I: N. Engelsted, & al. (eds): *The Societal Subject*, Aarhus: Aarhus University Press, p. 29-44.
- Poulsen, H. (1986). Konationer, *Psyke og Logos*, 7, 289-317.
- Poulsen, H. (1991). *Conations*, Aarhus: Aarhus University Press.
- Poulsen, H. (1993). Conation, cognition, and consciousness, I: N. Engelsted, & al. (eds): *The Societal Subject*, Aarhus: Aarhus University Press, p. 17-28.
- Pylyshyn, Z.W. (1988). *The Robot's Dilemma. The Frame Problem in Artificial Intelligence*, Norwood, NJ: Ablex.
- Ryle, G. (1949). *The Concept of Mind*, London: Hutchington.

- Sartre, J.P. (1956). Existentialism is a humanism, I: W. Kaufmann (ed).: *Existentialism from Dostoevsky to Sartre*, New York.
- Searle, J. (1980). Minds, brains, and programs. *The Behavioral and Brain Sciences*, 417-24.
- Skinner, B.F. (1953). *Science and Human Behavior*, New York: The Free Press.
- Vygotsky, L.S. (1985). Die Krise der Psychologie, I: *Ausgewählte Schriften I*, Berlin: Volk und Wissen, p. 59-277.
- Yaroshevsky, M. (1989). *Lev Vygotsky*, Moskva: Progress.